

Д-Р ЈОВАН ЂОРЂЕВИЋ

Савремена француска демократија

— социолошко-правна расправа —

Прештампано из „Архива, за правне и друштвене науке“
Књ. XXXIII (L) бр. 1-2 и 3

БАТАЛЈОН СНПС ПОДРШКЕ ДИПЛОМАТИЈИ
ДАНИСТОВАНИ БИХ
Б Е О Г Р А Д
1 9 3 6
~~ПОЧЕШТВОВАНО 15.6.94~~

САВРЕМЕНА ФРАНЦУСКА ДЕМОКРАТИЈА

Криза демократије

I. Пре тридесет година социолог Бугле дао је одбрану француске демократије пред науком,¹⁾ разбијајући разне догматске и квазинаучне теорије које су тежиле да изведу антидемократске идеје и један непокретни, конзервативни морал из закона развића и из природних наука у опште. Одбрана Буглеа, бриљантна и сугестивна, долази од једног социолога — „моралисте“ и изражава идеологију званичне француске демократије са почетка XX века која, политички и друштвено сигурно усела, хоће да има сва права и пред науком. Данас, тај демократски проблем је много мање метафизички и идеолошки; он је конкретан, стваран и сложен. Француска демократија се налази последњих неколико година пред најважнијим судом, судом чије одлуке не зависе од воље појединача и гласања доктринара и на које се „жалба“ може упутити само историји: пред судом друштвене стварности. Њен је положај, данас, сасвим друкчији, више социолошки него теориски, више историски него идејни: демократски идеал, уосталом, је од после рата изгубио много од свог кредита, нападан, исмејаван, критикован, шибан и издан, не само од својих противника него и од својих бивших апологичара. То све траје до 1935. г., кад у једном огромном одушевљењу најширих народних слојева Француске, он постаје њихов социјални идеал и човечански смисао.

Француска демократија је, истина, била од увек критикована, у толико пре што је она режим критике, ако не и самокритике. Бојазни и плашње за опстанак демократије су се изражавале још пре рата. Гиј-Гран води свој *Процес демократије*; Беноа истиче *Кризу модерног државе*, Робер д Жувнел бичује *Републику другара* и пише јој посмртну листу у *Покојној Држави*. Сви ови, више или мање оправдани, напади имали су карактер теориске бриге за будућност, идеолошког разочарења и интелектуалистичке жеље да машина функционише савршено. Велика већина је, међутим, веровала у будућност демократије и њени апостоли су сматрали да се она има још пренети на све стране света, било на врховима пера или бајонета. Рат остварује „национално јединство“ у политичкој филозофији, која демократским сејрумом чак жели да убрзга ратницима храброст и истрајност за победу (многи теоритичари, Бартелеми, Миркин-Гецевић, н.пр., објашњавају победу савезника демократским обликом њихових држава). Али ратне последице, развој капитализма, економска и финансиска криза, извесне антидемократске „револуције“ и државни удари у једном великом делу Европе

¹⁾ C. Bouglé: *La démocratie devant la science*, Paris, Alcan, 1904.

ШТАМПАРИЈА „ПРИВРЕДНИК“, БЕОГРАД
ЖИВ. Д. БЛАГОЈЕВИЋА
Кнес Михайлова 3
Телефон 21-450

и Америке, производе у Француској бујицу литературе и списа који бацају светлост на мане и недостатке у функционисању парламентаризма и на несавременост и застарелост институција демократског режима. Опасности које из тога проистичу, истицало се, прете да однесу у ваздух тај, по речима једног француског политичара, „последњи ров слободе“ у свету. После фашизирања хитлеровске Немачке и нарочито после крвавих фашистичких нереда од 6. феб. 1934. год. у Паризу, ова литеарна бујица се претвара у потоп; напади и осуде француске демократске републике постају све снажнији и дижу се готово са свих страна. Немоћ парламентаризма, изумирање власти, криза режима, декаденција демократије, ропство слободе и иронија једнакости, то су све изрази којима вас свакодневно засипају новине, часописи, публикације, књиге, политичари, доктринари права, филозофи, књижевници и јавни радници, који претстављају најразличитије правце узбурканог јавног мињења данашње Француске.

Објашњења овог „сумрака“ демократије и стављања тумбе свих либералних и демократских начела су много бројна, од најпростијих до најфантастичнијих. За једне владају данас светом проблеми економске садржине и јавне власти, у свом облику савремене парламентарне демократије, су непозване да их реше и немоћне да их упознају.²⁾ За друге пад демократије долази од моралног пада људских карактера. Владе не смеју више владати, шефови се не усуђују да управљају, посланици немају смелости да узму јасан став пред бирачким телом и да ангажују своју одговорност.³⁾ За поједине писце опет велике финансиске организације, „окултне сile“ држе у ствари сва крмила државног живота у својим рукама⁴⁾, или, како кажу неки, професионалне организације су се дочекале свих важних делова државног апарата и њиме располажу по својој жељи.⁵⁾ Ропс истиче као основни узрок изумирања демократских идеала мало разумевање нашег доба за спиритуално, за Дух.⁶⁾ На овом принципу католички писци силазе ниже и откривају демократску „кризу“ у проблему савести и у пресушелости великих начела хришћанског морала.⁷⁾ По једнима кључ за разумевање пада француске демократије налази се у застарелости устава од 1875. а по другима у „парламентарном кретенизму“. Бартелеми и Диез истичу „једно лудило које чини људе мало мудрим“ и нарочито утиче да бацају под ноге „поштење“.⁸⁾ За познатог публициста Ромијеа узрок дека-

²⁾ Ch. Benoit: *La crise de l'Etat moderne*, стр. 75, 2-о изд.

³⁾ Guy Grand: *De quelques remèdes à la crise actuelle du régime parlementaire* (*L'année politique française et étrangères*, стр. 42, 1927 г.).

⁴⁾ F. Delaisi: *Les contradictions du monde moderne*, стр. 356, 1925.

⁵⁾ Tardieu: *L'Heure de la décision*, стр. 89, 1931.

⁶⁾ Rops y Nouvelle Revue de Hongrie, стр. 37, јули 1932 г.

⁷⁾ Cahiers mensuels pour servir à la pénétration de catholicisme, стр. 5—6, dec. 1933.

⁸⁾ Duez et Barthélémy: *Traité de droit constitutionnel*, закључак, стр. 906, изд. 1933.

денције француске савремене демократске цивилизације не лежи у декаденцији људског поштења, него у губљењу узјамног поверења које је постало као нека врста филозофског правила нашег времена⁹⁾. Могле би се, најзад, још дуго износити сличне и још парадоксалније концепције, које све привлаче за себе првенствено право у објашњењу француске демократске „кризе“: позната формула Кajoа о „расулу људи и ствари“, мишљење о „паду Запада“, теорије о изумирању латинске расе и њених демократских идеала, и на крају, тврђење Хитлерово о „поцрнчавању“ Француске.

Сва ова схватања, субјективна или општа, су сувише једнострана, непотпуна, површна и симплифицирана и, у главном, не објашњавају ништа. Сви скоро писци су се служили једним описним психологизмом приликом постављања својих теорема и мишљења. Не може се дати објашњење једног важног друштвеног и политичког догађаја и сплета догађаја описивањем поједињих, самовољно извучених, појава које га претходе или следе: те појаве имају потребу да буду објашњене и оне. Што, међутим, произилази из ове теориске навале, то је да, скинута са пиедестала политичке филозофије, правне доктрине, морала, здравог разума и идеала, француска демократија се приближује себи самој, долази до нивоа друштвене стварности. Као таква, она представља један основни социолошки проблем, јер социологија ништа и никог не брани, не оправдава, не напада, не извињава, не жигоше, него се труди да открије унутрашњу логику процеса који се дешава у друштвеној и политичкој стварности савремене Француске.

Традиционална слика демократије у Француској

II. Постоји једна чувена концепција о друштвеном и политичком животу савремене Француске коју низ генерација, емисионе станице моћне француске литературе и штампе су у парчад расковали и распрострли, као једну врсту инфлационог новца, по Француској, по иностранству и чак до модерне историографије, и литерарне квазисоциологије.¹⁰⁾ По њој Француска је земља „златне средине“, умерености, темпериране климе и „здравог разума“. Равнотежа поља и шума, ливада и брегова, река и мора; равнотежа која одржава једну природну арматуру од које многе године су израдиле срећно и хармонично распоређене индивидуалне парцеле земљишта. Ова природна ситуација се наметнула историји Француске и вољи појединача. Француски карактер лаког и брзог прилагођавања брзо је уравнотежио индустриску радиност и становници су се населили врло правилно по целој

⁹⁾ *Nouvelles Littéraires*, 20 јан. 1934 г.

¹⁰⁾ Siegfried: *Tableau des parties politiques en France*, Seignobos: *Histoire sincère de la nation française*, Романи А. Моруа, П. Морана, Беда и многих других.

земљи. Највећи број Француза је насељен на земљишту у броју од 40 до 100 на км.² и дели свој рад између индустрије и земљорадње; ова последња обухвата 53% становништва. Ова природна и техничка умереност и сразмера даје тон савременој Француској. Све је у главном добро и у политици и у наравима. Политика, то су идеје, казаће Тибоде, а нарави, то су вековне народне традиције, пише Мориак. Капитали су сконцентрисани, грађани су неповерљиви према вредностима са променљивим приносом и купују наравно, ренту. Стока се поправила. Грађанин доминира у свима областима јавног живота и полако свој начин живота намеће као модел и осталим Французима. Раденици иду у биоскоп, позориште и играју чак и тениса у сред француског народа који је најзад досегао благостање. Раденици још једу месо, пију вино, иду на трке, носе шешире и облаче грађанско одело, истина прављено у серијама. Иду и на море и проводе „распуст“, а често купују и „поклоне“ деци за празник. Кад умру, прикује им се посмртна листа на кући, а шаље се и пријатељима. Истина немају у својим становима „салон“ и радио апарате, али и то ће доћи. „У свему, каже Сењобос, први пут, благостања цивилизације су достигла и до сиромашних делова народа.“¹¹⁾ Може се већ предвидети време кад ће сви Французи бити грађани, или, у сваком случају малограђани. С друге стране, обичаји и нарави су се умекшали и оплеменили. Човечност је постала, просто, навика. Гиљотина се ретко ставља у покрет. Жене се више не гиљотинирају, а претседник Републике не употребљава више право распуштања народног претставништа. Нема више мостова ни од закона ни од предрасуда између друштвених класа, између разних друштвених слојева. Синови из грађанских породица жене се малим чиновницама, чак и раденицима. Анатол Франс, син малог књижара, пријатељ грофица и прижељкивани од најотменијих салона и великих дама узима за жену своју куварицу. Настава, бесплатна, лаичка и неутрална, направила је велики успех.

На овим друштвеним односима је постављена савремена демократија која је услов и крај напретка и завршетак историје човечанства. Политика је невероватно стална, сигурна и мирна. Она је уједно и незаинтересована, јер Французи уопште који се интересују политиком у њој гледају нарочито сретство да задовоље своја осећања симпатије за један општи идеал; таква симпатија, то је активни либерализам, каже Тибоде. У пркос рата, република сигурно се одупире кризи која бесни у Европи. Политика Француске је верна слика народа који је ствара: обазрива, мудра, мирољубива. Тада народ већ педесет година није дао ни једног генија, али је произвео једну богату флору талената на свима пољима и

¹¹⁾ Ch. Seignobos: *Histoire sincère de la nation française*, стр. 127.

које признају познаваоци из свих земаља. Друштвеној хармонији одговара политичка хармонија: исти људи, каже Сигфрид, гласају час за десницу час за левицу.¹²⁾ Последњих година може се запазити опште прилажење народа према левици: Сењобос наводи да данашња странка крајње деснице носи етикету „Републиканска демократска унија“ и да је напреднија него странка крајње левице из 1876. Једино могле би се замерити извесне претеране компликације у функционисању парламентарне машине, које отежавају законодавни рад; отуда извесне „кризе“ парламентаризма. Али тешке друштвене разлике, претерана свирепост према малима, све ране старог режима се умањују и ишчезавају под дејством осећања сајања, самилости и човечности, инспирисаних много ширим и напреднијим идејама. У тој мери се остварују три велике девизе француске демократске револуције: Слобода, Једнакост, Братство. — Што карактерише ову концепцију, то је вера у политичку демократију као брану против диктатуре и апсолутизма уопште, али, што доводи до истог, против извесног облика фашистичких диктатура, вера у једну апстрактну категорију, апсолутну, посматрану као крај политичког и друштвеног напретка. Ова апстракција места и времена, конкретних политичких услова и друштвених снага у садашњој Француској даје „идеалистички“ печат овој теорији. Отуда у овој слици, и поред извесних тачно изнетих чињеница, се налазе докази теориске слабости и претераног оптимизма. Ту се описују извесни елементи на површини, али се не добија научно објашњење. Кад у једном схватању надвлада реч, сонорност и „мит“, немогуће је ићи до дна и суштине ствари. Научна недовољност ове теорије не може да покаже да је објашњење француске демократије немогуће, исто као што капитулација Базена код Меча не може доказати некорисност утврђења у рату, као што пад вере у парламент извесних француских доктринара и политичара не сачињава доказ у корист тезе о немоћи парламентаризма. На против, потребно је, не попуштајући пред навалом самозадовољних и често површних схватања и улепшаних слика, да се подвргне озбиљној и продубљеној социолошкој анализи стварна ситуација француске демократије и њене еволуције до данас.

Устав и његови преображаји

III. Политички, данашња француска републиканска демократија је производ велике Револуције од 1789—92 и револуција од 1830 и 1848, а њен механизам је дело уставних законова од 1875. Док је револуција акт политичког стварања историје, устав није ништа друго него правно-политички израз живота у друштву. Устав не сачињава у суштини

¹²⁾ Siegfried: *Tableau des partis politiques en France*, стр. 57.

никакву стваралачку силу независно од друштвених односа: напротив, основне политичке установе у свакој историској периоди, постaju и развијају се само у смислу који им је дат под утицајем правих историских снага, или, да се изразимо конкретно, у оквиру друштвеног облика који је створила последња револуција.

Познавање уставних закона нијеовољно да се открије, покаже и објасни друштвена и политичка стварност француске демократије. Сигурно је да данашње основне установе нису оне које су хтели остварити „опортунистички“ доктринари и уставотворци из 1875.¹⁸⁾ Устав од 1875 је најмање демократски устав, он је творевина монархистичке већине, уморених и умерених републиканаца, политичких ценкања и парламентарне аритметике. Најдемократскији устав Француске, тако-звани Монтањарски Устав од 1793, никад није био примењиван. Последњи Устав од 1875 је у важности већ 61 годину и под њим Француска политичка демократија је постигла и за себе и за друге најзначајније резултате у смислу своје демократске структуре и приближавања државе друштву (синдикалне слободе, право на штрајк, социјално законодавство, загарантована слобода индивидуе, мисли, речи и збора). Она је то учинила мимо и против основних интенција уставних закона. Под утицајем економске еволуције, политичких борби, односа и међудејства друштвених снага, узбуркан политички живот је испуњавао новом и променљивом садржином уставне шаблоне; и тај процес још увек траје. Уставотворци из 1875 су хтели јаког Претседника Републике, једну врсту краља у републиканском претсобљу и моћни Сенат, скуп националних слава и трофеја, симбол конзервативне републике; заједно, према Уставу, они имају право распуштања парламента и према томе и последњу реч у раду скупштине. Данас, претседник је личност другог реда, свештеник соленитета републике, свечани претставник јединства државе. Од 1877, услед разних узрока (више симболичких него стварних), право распуштања је једно застарело уставно оруђе; оно се налази у политичком музеју поред бурбонске круне и бонапартских „идеала“. Сенат је у почетку био дискредитован и потцењиван, јер је сматран за фантома монархије од републиканаца Гамбете, Ферија и других. Доцније дуго он има репутацију Бастиље конзерватизма и политичке сенилности: левичарске странке су уносиле укидање тог „Сената консерватора“ у главне захтеве свог програма. Данас се Сенат не задовољава више вербалном енергијом и академским говорима које нико не слуша, него последњих година обара и кабинете, право које нема по Уставу и које се није усудио да предвиди ни најсмелији теоретичар француског уставног права. Пошто је, у почетку, 1896, оборио радикални каби-

¹⁸⁾ L. Duguit: *Traité de droit constitutionnel*, стр. 401, књ. IV; G. Jèze. *La crise politique française* (*Revue du droit public*, стр. 224, т. LI, No 2, 1934).

нет и затим левичарске кабинете Бриана и Ериоа, Сенат за последње две године баца на под „бонапартску“ министарску екипу Лавал—Тардие (1932) и најзад у борби са шампионом „примијра“, Думергом, устаје као бранилац парламентаризма и противник фашизирања Устава (крај 1934). Влада народног фронта, најзад, спроводи ових дана у њему изразито социјално законодавство у корист широких народних маса. Ово, у сваком случају, није никако улога коју су му одредили конзервативци из 1875. Разлог оваквом држању Сената није, као што се то тврдило, ни у „нерасположењу старада од узнемирања њиховог комодитета“, ни у енергији садашњег претседника Жененеа, ни у реакцији против једне врсте пронунцијаменшта упереног на њега. Начин бирања (посредни, путем ужег колегија) осигурао је до сада Сенату једну већину чији политички дух је надахнут још републиканским „опортунизмом“ *fin de siècle* (ма да политички није исто са њиме). Са друштвеним тачкама гледишта, ова већина одговара важној улози коју, нарочито у локалном живошту, игра још увек у Француској т. зв. средња грађанска класа. Стабилизација франка и монетарне прилике Француске Народне Банке су успориле распад средњих друштвених слојева, сачувавши тај „рентијерски“ сектор који, у пркос идустриског развоја, претставља мост између прератне и послератне Француске. Ако услед економске еволуције појачане и управљене погоршавањем кризе, унутрашњи процес француског политичког живота пође у истом правцу и под аналогним притисцима које смо преживели у другим великим земљама, нарочито у Немачкој, Сенат ће све више да се губи и бледи и његова тежња за садашњом „равнотежом“ ишчезнуће под императивом „јаке државе“. Основни обрт француске унутрашње политике победом народног фронта онемогућио је даљи развој ове тенденције и републиканском и демократском ставу Сената пружио чврст ослонац у самом расположењу највitalнијих слојева француског народа.

Закључак је јасан: Устав од 1875 је само вербална завеса иза које дејствују друштвени сile и политички покрети, у њиховим односима, у њиховој релативној равнотежи и борби, састоји се унутрашњи мотор који управља еволуцијом и стварношћу савремене демократије у Француској. За шездесет и једну годину те сile су се промениле и стално се мењају: оне су измениле политички режим. Он је у сталној промени, нарочито данас.

Парламенш и парламеншаризам

IV. Централни стуб политичког уређења француске демократије јесте парламенат. Под утицајем Руса и Монтескија, Револуција је извела, као једно од највећих начела савременог јавног права Француске, преимућство и превагу

„законодавне власти“ (закона).¹⁴⁾ Парламенат, тачније „доњи дом“ (*Chambre*), изабран од народа т.ј. од бирачког тела, израз „народног суверенитета“, преставља демократски елеменат, народ, „трети сталеж“, народне масе, данас.

Парламенат је у Француској, теориски и идеолошки, резервоар демократије. То је нова Бастиља у коју је народ хтео да затвори све фантоме апсолутне и личне владавине. Али пред огромном сложеношћу друштвене стварности, француски парламентаризам је претрпео једну еволуцију, у свом систему и ван њега, која је ишла све до последњих избора од 1936. г. у смислу постепеног пражњења његове првобитне идеолошке садржине. У историјској линији наследник краља, или са обрнутом концепцијом власти: његове прерогативе се враћају у индивидуе, губе се у колективу, преко законодавних права које узимају судије и Државни Савет, преко свих случајева где „извршна власт“ интервенише и које су теоретичари назвали законодавном делегацијом, преко уредби, преко права уступљених изборним телима и, најзад, преко парламентарних пасивности. Тако је постао Суверен ништа више него чиновник. Такав законодавац заборављајући Руса уколико се удаљавао од епохе која није познавала експерименталне методе, нема више гордости да буде „творац“; он се изаљеђа *Друштвеног Уговора*, од суверена преобразажава у механичара. Напуштајући херојски терен борбе за „велике идеје“, и парламенат и пре рата, а нарочито у добу после рата, слушао је штампу, потчињавао се политичким комитетима и професионалним групама, улазио у сталан додир са министарским одељењима, управним одборима приватних удружења, тражио од њих савет, примао сугестије, и тиме вршио постепено аутоекспропријацију „сувереног права“ које му је искључиво дао Устав.

У ствари, министарски бирои спремају законе; они теже да буду стварни законодавци. „Може се рећи, каже проф. Мишон, да министри за разлику од парламента имају стварни монопол за спремање закона“.¹⁵⁾ Администрација предлаже; парламенат прима или одбације, радећи као жири, и поред свег свог права амандмана. Он врши законодавну функцију, не на својој основици, него према податцима који нису његово дело. Закони које предлаже или гласа, нису широке генерализације у стилу људи из Револуције, него то су појединачна правила писана административним језиком, и односе се само на групе, на одређене појединачне интересе, „под сугестијама, каже Жени, само пословног живота“.¹⁶⁾ По-

¹⁴⁾ C. de Malberg: Contribution à la théorie générale de l'Etat, стр. 49, књ. II, 1922 изд. Sirey. Против: Esmein, Elements de droit constitutionnel, стр. 155, књ. I, 7-мо изд. Duguit: Traité de droit constitutionnel, стр. 409, књ. I, 2-го изд.

¹⁵⁾ Michon: L'initiative parlementaire et la réforme du travail législatif, стр. 254.

¹⁶⁾ Gény: Méthode d'interprétation en droit privé positif, стр. 93.

дела Скупштине (17 нов. 1902) на 16 великих комисија била законска потврда ове еволуције: административан по утицајима које подноси, административан по својој методи рада, по смислу, по језику, парламенат је дао себи организацију адекватну карактеру свог развоја и нужности свог рада.¹⁷⁾ У истом смислу, француски парламенат се лишио извесног броја „суверених права“: он је ограничио право интерпелације да га у пракси сасвим поништи; он је смањио своје право иницијативе у финансиским питањима. Ово ограничење парламентаризма, последњих година, се претварало у његову привремену абдикацију. Поступак давања „пуне власти“ (*pleins pouvoirs*) Егзекутиви је знак стварне немоћи парламентаризма и, као што каже један француски парламентараш, атентат на достојанство скупштине. Не пењући се до декрета — закона од 1926, поменимо да 1930 (*loi de cadenas*) извршна власт повећава своје прерогативе и узима за себе право да мења увозне царине на извесне производе увезене у Француску. Јма овде дерогације начела јавног права да ниједна врста пореза не може да се установи ван закона. 1933, за време међусесије, влада узима још шире право у царинској политици и декретом успоставља царине и ванредне таксе над свим страним производима. Најзад, под притиском фашистичких нереда и „улице“, парламенат марта 1934 преноси на кабинет Думерга своје основне прерогативе, надлежност у финансиским питањима, а 1935 Лавал највећи део свог законодавног рада остварује путем уредаба. С друге стране, судови су takoђе експроприсали „законодавну власт“, у пркос принципа поделе власти, који је био уперен нарочито против њих од стране револуционарних Устава. У случајевима ћутања закона, закона нејасних, непотпуних, застарелих, судови прибегавају оном што се зове преторско законодавство, по сећању на претора који, у Риму, је играо улогу законодавца, у истим околностима. Данас се каже и наводи: *Далоз, Сиреј* као кад би се казало Грађански Закон. Закон пада на степен просте индикације: Диги га сматра за обавезна у колико одговара друштвеној солидарности, а Ориу тврди да је „поштовање закона облик сарадње са јавним редом“.¹⁸⁾ Пад закона логично повлачи пад парламента; он је само управитељ општих интереса, једна врста државне администрације, аборбоване у извршној бирократији. Овај развој показао је немоћ парламента да врши своју функцију. Много више него у старој Француској, где парламенат, црква и племићи су делили са краљем право да „кажу право“, право данас није једино састављено од законодавних правила. Право се у ствари појављује много више састављено од тумачења јуриспруденције, уредби, циркулара, него од кодекса.

¹⁷⁾ M. Leroy: Les transformations de la puissance publique, стр. 180

¹⁸⁾ M. Hauriou: La gestion administrative, стр. 67.

Одvezan од svojih ideologija i razrešen svojih „suvremenih prava“, jer nije izravljao stvarne težje francuskog naroda, parlament je bježao pred političkim događajima u jednoj sve gushćoj misteriji. Ostatvoen samom sebi, посланиk nije mislio o politici, on se bavio mišlju da li će biti посланиk ili ne. Parlamentarni grupe su igrale kadri oku pretesnikovog mesta, sачinjavale odvojen domen, nепримјетан осталом, iskupljen pred svojom čudnom liturgijom. U Parizu, bez veze sa varoši, i sa њenom svetskom aktivnošću, zburjene, a međutim, presечeni od њih nujnošću sednica. Skupljeni po zakonu zajedничkog zanata, oni su imali zajedничke brije, zajedничke strasti koje su glumili a nisu osjećali i stvarali su svoj opšti klub: klub palanacke uniye. Kaša zatvorena tela, kao Francuska Akademija i Francuska Komedija, Skupština ima svoja komplikovana bogoslužje, navike, tehnička pravila koja su pretala da progutaju svaku doktrinu, svaku političku dinamiku. Pre nego što je konzervativac, centrumash, radikal ili socijalista, посланиk je bio посланик. Civizam, koji ima potrebe, da bi opstao, za podudarnošću principa koji se usvaja i stvarnosti koja iskrse, bledi malo po malo i ustupa mestu profesionalnom духu. Te sklerotične skupštine, koje su sa pasivnošću odobravale sve vladine predloge, te Skupštine koja su abdicirale na svoje bitne prerogative, te Skupštine koje su pod izvesnim pritisциma socijalnog straha i političkih nervosa dovodile na vladu љude protiv kojih su izabranie od naroda da se bore, te skupštine, naizad, koje su једва успевale da se probude pred velikim finansijskim skandalima, puñile su se naglo straštu zato što je podnet zakon o izbornoj reformi. Kaš kod Prusta što je naizveća posledica Draufusove Afere za Žokej klub bilo to, što je vojvoda od Germana onemogućen da буде izabran za predsednika. Zatim, посланиci su se međali prema slici koju predsednik vade ocrta o državniku: svu oni hoće da budu ministri ili „ministrabilni“. To ih je dovodilo kao što pokazuje Sigfried, da u Skupštini glasaju protiv onog programa na osnovu kojeg su izabrani, ili, radi kredita, kao što piše Berl, da u Parizu prestavljaju proviniju, a u provinciji Pariz. Poslani tada prestavljaju glavnog činovnika svog rezra. „Ja nikad nisam promenio svoj izborni rez“, dovičuje Laval; Gambeta, Жорес, Клемансо то nikada ne bi kazali. Takav послani održava vezu sa ministrima, brine se o licitacijama i dekoracijama. Gubi postepeno karakter „prestavnika naroda“ i dobija rang pod-prefekta, čiji su ministri hiierarkiški šefovi. Zeva pred kabinetima kojima treba da tragi da polože račun, a aktiviran je samo u kuloarima где se predu početci „његове politike“. Dok bi imao biti, po prirodi, antiministarски, посланиk

je postao, po prirodi, „ministrabilan“. Poslani su vladini zato što se osjećaju vezani za vladu — čak i kad glasaju protiv њe. Skupština se bila degenerisala u jednu vrstu Državnog Saveta, i nastojava da pomaze kretanje машинерије, koju je po svojoj osnovnoj funkciji imala da kontroliše. Poslanik nije znao šta upravo treba da misli, jer se osjećao nenevljen. Konvent je verova da je Francuska, pojedine predratne skupštine isto tako; posle borba od 3. maja 1936, preuzima po svome sastavu i svome radu tradicionalni lik Konventa, skupštine koja svoju snagu zasniva na određenom poverenju naizvećeg broja naroda.

Ranije, a нарочито posleratne skupštine dopuštale su da naizvajnije vladine odluke budu preduzete iz motiva koji ne mogu da im se izlože i u oblicima koji one ne moraju poznavati. Srednji посланиk nije mislio više da se sudbina Francuske odigra u unutrašnjosti Burboniske palate. Na užem planu, on nije znao da li je levicar ili desnicar: многим radikalima nije jasno dali su za koncentraciju ili kartel, za „narodnu uniye“, „zajedничki front“, ili za „treću stranku“. Politička dekadencija parlamenta dovodi je do smaњivanja u величини и значајu lичnosti političara. Ni velikih говорника, ni pasioniranih parlamentarnih zamaka. Просечност у људima i u politici. Било је nemoguće čuti: „Погледајте ове руке! ни капи крви“, речи Briana после штрајка железничара, ни „Захвалите, господине претsedniche, захвалите овој племenitoj земљи; она вас је спасла од вас самих“ католika Албер де Мана после победе лevicice. Велике интелектualne снаге су исто тако биле не само uključene него и odvojene od politike. Skupština ne broji među svojima ni Жида, ni Валерија, ni Рожер ди Гара, ni Ланжвана. Ово спуштање parlamentarnog nivoa dolazilo je istina, још и od сложености и хиперboličnosti савremenе politike koju država drži u svojim рукама. Важни događaji se odigraju van parlamenta. У ministarskom savetu. У великим bankama. У главном генералшtabu. У конференцијама prvih ministara. Prvi ministri se oslaňaju na „technicar“: za vreme rata Francuska je upoznala mit „technicara“ — spasilača. Али и nivo technicara je paš kao i nivo parlamentara. Берто је рекао 1915: „рат постаје сувиše ozbiljna stvar da bi se препustila ќенералима“. То се може применити i за индустрију i за дипломатију. Парlementarac je uviđao da je politička realnost sve dalje od њega. Економска stvarnost se нарочито gubila испред moći parlamenta, koji trazi da se њome služi ne usuđujući da se izjasni o њoj. Где су биле u poslednjim skupština na sebi? На основним економским проблемима није могла да присталице слобodne trgovine? Где брањоци протекционизма? На основним економским проблемима није могла да се ухвати једна линија u francuskom parlamentu. Некад

је постојала, у Енглеској, либерална левица и протекционистичка десница. А у Француској? Да ли се усудио Ерио да спусти царински зид који је подигао Тардие? Није било у Француској одређених аграрних и индустриских партија. Ни сами комунисти нису могли да се стварно изјасне против протекционистичке политике Тардиеа: били би у опасности да изгубе „агарни пролетеријат.“ Ма којој странци припадали, посланици села су били приморани да бране сељаке који их бирају, а градски посланици су морали да заштићују „потрошача“ чије гласове траже.

Критике парламентаризма

V. Поред ових стварних и првидних трансформација у самој установи парламента и у друштвеној стварности испод њега, против француског парламента се гомилала и данас гомила још тешка оптужба, од које поједине странке економске групе и њихови доктринари праве своје програме и идеологије. Парламенат је узбуркан, недисциплинован, пасиониран, у њему владају демагози. Његова неумерена дељања чине немогућом иједну стабилну владу. Кабинети се сразавају без сјаја, после једног животарења без славе. Скупштина је довела земљу пред врата грађанског рата. Она је упропастила јавне финансије. Посланици својим мељањем у администрацију су сасвим покварили машину; дезорганизовали су судове; увели фантом препорука и „веза“, услуга и уцена; на највиша места у сутству и администрацији су постављени рођаци и пријатељи политичара. Ауторитет је распарчен и хиерархија ослабљена. — Што се може притити одмах на све ово, то је да парламентаризам није створио ни фаворизитизам, ни претеране утицаје, ни корупцију, ни непотизам; нити је то везано само за њега. У демократији се све то само много теже подноси и лакше обелодањује, јер има осигуране слободе речи, збора и публикације, више контроле, више кандидата, а нарочито у Француској, више образованости и више грађанске храбрости. Иначе, под свим режимима у прошlostи и у свим недемократским државама данас, све те појаве су постојале и постоје бар у истијој јачини и мери. У политичкој историји Француске, и Конвент, и Империја, и влада Карла X и Луја Филипа, и Легислатива и Наполеон III, као што у политичкој садашњости, и недемократски режими се гушају у скандалима, корупцији, моралној прљавштини и грозотама, које су у толико теже што се чине против и иза сваке контроле и критике.

Који су били узорци који су утицали на слабљење политичке моћи француског парламента? Ти узорци су много бројни и, у главном, одговарали су значајним променама који су се произвеле у Француској. Све до почетка XX века, грађанско друштво у Француској имало је да издржи одлучну

борбу са снажним остатцима феудалног система. Да би победило хегемонију аграраца који су се испречавали његовом економском и политичком развоју, оно је имало потребе за народним масама. Његова идеологија је била доминирана одбијањем сваког мешања државе у послове појединача. Услед ове слободне конкуренције, сопственици су били подељени многим важним питањима, као последица њихових различитих интереса. Парламентаризам је био режим који је најбоље одговарао овим конкретним условима. Он је допуштао да се контролишу сва делања државе и да се спречи да она једну друштвену групу фаворизира на штету друге. Током XX века у Француској, као и у другим великим државама, велики преображаји су се десили: промена структуре савременог капитализма, све већа превага монопола, централизација капитала, кристализација једне малобројне финансијске олигархије.¹⁹⁾ Развијајући се пре рата по једној шеми друкчијој него у Америци и Немачкој, после рата моћна француска индустрија, са металургијом на челу, мења своју политику и све се тешње спаја са банкама. Међу власничким класама извршила се тиме значајна реорганизација: финансијски капитал продире у све делове економије. Банке, индустрије, трговина и један део земљорадње повезани су у један значајан комплекс, којим влада банкарски капитал сливен у индустрију. Финансијски капитал, заузев стратегиске положаје у економији, тежио је за апсолутном политичком моћи.²⁰⁾ Парламенат је био у свом херојском добу кад су разне групе имале да воде виталне борбе између себе: кад је финансијски капитал ујединио готово све њихове разлике и ниансе у једну јединствену масу, борбе немају материјалну основу и парламенат је ушао у доба своје „кризе“. Ова тежња ка деградацији парламента је у толико снажнија у ко-лико мотиви и циљеви финансијског капитала побуђују мало симпатија у осталим слојевима и ови то успевају да политички конкретизирају. На бази ових фондаменталних промена, економска и финансијска криза од 1929 до пада Лавалове владе у почетку 1936. г. је донела француском парламенту још веће политичко ослабљење и дезорганизацију а скандали око Ставискове афере су изазвали његову *мопралну деградацију*. Осим тога економски живот био је укочен. Стокови robe остају наслагани и неупотребљени. Скоро два милиона незапослених раденика остају без рада и хлеба. Бацају се цакови кафе у море. Вино се не продаје. Жито нема прођу. Живот је увек скуп. Порези се повећавају. Велике банке се руше а држава им подмеће леђа. „Мали“ немилосрдно падају сред опште равнодушности и неповерења.

¹⁹⁾ Lysis: Contre l'oligarchie financière, str. 75; Laur: L'accaparement, str. 101.

²⁰⁾ Delaisi: Démocratie et financiers, str. 45 и Les vrais maîtres de la France, str. 104.

Поједини налазе да рат има симпатичан профил. Фабриканти оружја добијају поруџбине. Финансијски кругови, велика штампа, полиција, суд се гуше у скандалима и нерасветљеним „мистеријама“. У овој замршеној и тешкој атмосфери, постојала је опасност да један део народних маса, преварен од Револуције и варан током читавог века од свих странака и шефова, приђе идеологији ограниченог презира и изазваног неповерења према парламенту, који су извесне групе и извесни покрети вешто распиривали и помагали.

Странке и политички савези

VI. Улога политичких странака у француској демократији је капитална. Већ има петнаест година како су у Француској конгреси великих странака добили исти значај као и сесије парламента. Живот кабинета зависи од гласања радикалне странке или социјалистичке странке у истој мери као и од одлуке скупштине. Парламенат броји од сад више великих скупова: Скупштина, Конгрес социјалистичке странке, Конгрес радикалне странке, Сенат, Конгрес комунистичке странке, Конгрес демократске уније. Сви савремени политички писци су сагласни у томе: Тибоде је пре неколико година написао *Републику професора* а Халеви је додао своју *Републику комишта*. Као што су постојање и борба политичких странака неизбежни и логични у свакој нормалној демократији, тако је и анализа странака нужна за упознавање стварности савремене демократије у Француској.

Са тачке гледишта политичких странака, Француска је од оснивања III-ће Републике претстављала једну широку лепезу (17 у парламенту 1932—1936 а 31 за време избора 1932); благодарећи извесним укорењеним француским појмовима, ова лепеза се може затворити у једну упрошћену шему. Крајњу десницу попуњава Француска Акција, више интелектуално-журналистички покрет него странка, више скуп ремиенисценција, него доктрина. Монархистички, хипернационалистички, овај покрет црпи своју снагу из очајања малих јунакера, грађана старе лозе и ситних племића који се лишавају дувана да би послали 20 франака Додеу и Морасу: савремени живот носи снажно и неповратно њихова имања и вредности. Око Француске Акције се купе сви они који се ужасавају од савременог света, капитализма и машинизма, сањајући чежњиво за дуелима, штетњама на коњу, говорима на грчком, сеоској самоћи и краљевском сјају. То за идеологију. У стварности савремене Француске политике њихов конзерватизам, њихов култ силе, рата и смрти и њихов ультранационализам се своди у више или мање отворени фашизам. Потребно је напоменути још везу ове странке са јавношћу и њен утицај на омладину. До ње, најзначајнија десничарска странка је Републиканско Демократска Унија. Социјално, ова странка претставља једну нарочиту француску, фауну: претседник за подизање споменика умрлим у рату

кустос општинског музеја, чувар сквера, мали портери руских, мађарских, турских, француских зајмова, који мисле да „би Француска владала светом да нема извесних наследних непријатеља“, и у Немцима види те непријатеље; поп, паstor, и око њих старе богате dame из „дворца“ или „салона“ и побожне маторе девојке, вође скаутизма, трговци свећа и црквених реликвија, мецене „слободних конгрегација“. Укратко, све што мисли да брани националну традицију а у ствари брани буржоазију Гизоа и Наполеона III. Више реалистичка и разумевајући боље ново доба, ова странка, у крајњој анализи, је везана за монополистички капитал, који детерминише ако не њен програм или сигурно њену политичку и парламентарну активност. Њен програм је један доктринарни имброглио у коме су помешани идивидуализам из 1789 и по родична права, конгрегације и синдикати чиновника, либерализам и „јака држава“, веза са демократијом и кокетирање са фашизмом. Оваква „идеологија“ је довела до једне серије контрадикција: формално везана за економски либерализам, гласа за подизање царина, противна политици „брианизма“, гласа поверење влади која је спроводи, нерасположена према лаичким законима, гласа за Поенкареа који их одржава. То је странка малог грађанина који је „фатално“ ставио своју судбину у руке великог грађанина. На њу се надовезују више странака које образују центар француског парламента: странка „политичког реализма“, групише пословне људе опседнуте „садашњицом“, презире идеологије и служи да сачињава у парламенту, оно што Паскал назива, лажне симетрије сваке већине.

Левица почиње са радикалима и радикал социјалистима, до избора од маја 1936 највећом француском политичком странком. Најстарија странка, савременица Револуције. У моногоме, то је сама Француска: од Драјфусове Афере, њена историја је историја Републике, њена идеологија је политика већине и власти а њена политика је рефлекс француске демократије и њене савремене еволуције. Са својом масонском арматуром, она продужује стару радикалну странку из XIX века, индивидуалистичку, сопственичку, националистичку, егалитарну, либералну, која је хтела и освојила опште право гласа, поделу државе и цркве, порез на принос, војни реванш против Немачке. Солидно наслоњена на сељаштво, средње класе и чиновништво, радикална странка је у главним линијама следила развој средњег Француза. До поделе државе и цркве (1905), сна је била антиклерикална. Она је против рата, јер „зна, каже Ален, да рат потврђује тиране²¹“. Она остаје индивидуалистичка. Она је национална или није националистичка. „Ми смо за нацију идеју, а не за нацију монопол“, каже Ерио. Она је често била завитлана племени-

²¹ Alain: *Éléments d'une doctrine radicale*, стр. 239—240.
Савремена француска демократија

тим тежњама: али њена воља да је увек присутна у влади често не само да ублажује њене заносе него их и злоупотребљава. Њен циљ је изнад свега и поред свега: да влада, управља. Она је напредна, али под условом да напредак иде полако и стечене позиције и стечена права да буду изван сваког ризика. У извесним крајевима у којима је већ одавно победоносно усела, она се појављује као конзервативна. У другим областима у којима су њени успеси скорији, или где битке још нису завршене, она се показује млађа, смелија, напреднија. Она је историски, традиционално на левици: водила је велике противклерикалне борбе, основала лаичку школу, изгласала радничке законе и позивала се на дух 1789. Она је увек против људи са десна, али често се не само није борила против извесних облика десничарске политike, него их и помагала. Она крије у себи многе различите тенденције, од социалистичких до консервативних, али и поред тога остаје још увек у целини на левици. Радикална странка је политички рефлекс контрадикција и развоја друштвеног система Француске. Пред огромним развићем и снагом појединих економских група, она је од индивидуализма дошла до етатизма, од либерализма до „планизма“, од јакобинизма до страха од вршења власти, од напада на „новчани зид“ на велику банку. Од Русовске вере у опште право гласа и демократију, она долази до државе потчињене већини и, најзад, до неефикасности општег права гласа и немоћи већине. Тако 1924. г. опште право гласа и помоћ социалиста дају јој неоспорно већину а 1926 десничарска влада са Поенкарем узима власт, 1932 бирачко тело доводи левичарску скupштину, а фебруара 1934 „народна унија“ Думерга преузима управу. У колико су се за последњих петнаест година економски монополи ојачали и штампа развила у тојлико се је појачао расцеп између традиција ридикалне идеологије и њене политike, између управног апарата странке и њене масовне базе. Њена доктрина је отуда била контрадикторна, лабилна, осцилирајућа. Противречности се множе пред радикалном странком; хтела би слободну трговину да би фаворизирала рентијере, пензионере, чиновнике који са ужасом гледају како ниво живота поскупљује. Али она није могла да мимоиђе протекционизам, јер је желела да одбрани земљорадника и виноградара, јер се плашила незапослености и друштвених сукоба. Њена спољна политика је била у извесним критичким периодима ухваћена у кврге истих супротности: 1923. г. једна половина радикалне странке се изјаснила за заузеће Рура а друга половина против. Радикали од рата нису увек давали утисак јединствене странке, они су често били разапети између левице и деснице, држећи леву руку на срцу а десну у цепу. Услед покретности и сложености савремене стварности, радикална доктрина је често остала побеђена од те стварности. Али француски

радикализам је увек више један идеолошки покрет него доктриниран. Радикализам први своју снагу из своје људске основе, из масе „малих људи“ који у локалном животу имају још велики значај и чије су везе са радикализмом традиционалне. Са краја на крај радикалне партије пројејавља један дух хуманости, оштро осећање достојанства малих људи и традиционална или снажна приврженост демократији. Ове везе са средњим класама, позивање на традиције Француске Револуције и култ достојанства и слободе малог човека чине, у крајњој анализи, од радикалне странке једну од најглавнијих странака француске демократије.

Други део левице обухватају странке социјалиста и комуниста; обе се позивају на радничку класу, иако са идеологијом и тактиком које су се од после рата диаментрално разликовале, да би се, после фебруарских догађаја од 1934, нашле на једном заједничком плану. Прва, са својих 146 посланика, је данас најјача страна у парламенту. Сва у традицијама старог француског социјализма и друштвеног реформизма, продужујући дух 1793, она је имала лик хиперрадикализма који показује тежњу да осигура продужење демократске републике. Друга, постављајући се на принцип нерешених супротности међу класама, вршила је неумољиву опозицију свим владама и борбу против свих странака, понесена перспективом будућности Француске и „еманципације“ радничке класе. Тесно везана за демократију, републику и демократска права народних маса, социјалистичка странка је 1924-1926 и у периоду од маја 1932 до фебруара 1934 на изборима и парламентарном плану помагала радикале („картел“) и тако створила једну „левичарску мистику“ у облику узајамног попуштања за остварење општег интереса који је био све више фантасмагоричан у колико се стварно економске и социјалне разлике појачавале. Али, као пре рата левичарска унија, тако и поратни покушаји каршела нису успели да организују једну компактну политичку групу: у њој је било елемената који су претстављали све нијансе од социјализма до реакције. Из ове ситуације произилазило је логично нарочито држање и кратак живот „картелских“ кабинета Ериоа, Шотана, Бонкура, Сароа, Даладеа током 1933. г. У немогућности да преузму иједну енергичнију акцију, они су прибегли ублажавању или одлагању или капитулацији пред супротностима које су економска криза и афера Стависки поштрile и, тиме су или изневелили свој програм узимајући власт без икакве јаче гаранције за његово остварење, или су допустили да се његово остварење са стране спреци. После фебруарских догађаја извршује се развод између социјалиста и радикала; први су се поплашили да натоваре на себе одговорност картелске политike, а други су се задовољили чувањем „картеловског детета“ у виду неколико социјалистичких посланика који се одвајају од странке и постају „неосоцијалисте“. Своје

привржеништво републиканској демократији и демократским правима народних маса, социалистичка странка покушава да оствари сад на бази заједничког фронта са другом раденичком странком, која приноси своје свеже политичке снаге и теориску тешку артилерiju у заједнички шанац против рата и фашизма. Овакво је стање странака до средине 1935 год.

Али ова слика политичких странака, треба да се допуни савременом фазом страначке еволуције у Француској. Под утицајем пооштравања економске кризе, доласка фашизма у Немачкој, светских контрадикција, унутрашњих социјалних и идејних борби дошло је до једне необично значајне прегрупације у француском политичком животу, која се остварује током 1935 и у првој половини 1936 год.

На једној страни су се јавиле нове политичке формације, лиге, које уживају отворену или прикривену сагласност десничарских странака. Лиге су наоружане политичке организације, чији се програми у изразима разликују, али чији је основни заједнички карактер: фашистичка идеологија. Фашистичке Лиге, *Пламени крстови Француска Акција, Патриотска Омладина, Француска Солидарност, Социјал-Националисми* броје укупно око 450000 организованих чланова и разликује се према томе да ли су републикански или монархијистички расположени, да ли се куну у пуковника де ла Рока или посланика Тетанжера. Али оне све желе укидање демократије, парламентаризма и слободе и установљење корпоративне државе и „тоталне нације“ фашистичког модела.

Снага ове фашистичке фаланге није у њеној идеологији и масовном карактеру него у војничкој организацији и друштвеним силама у чијој се служби она налази. Јер иза фашистичких лига се појављује лик великих економских група и високе буржоазије које су за њих везане не само златним ланцима него и заповедничким мостом.

Друга алтернатива опште политичке регрутације у данашњој Француској јавља се у облику народног фронта. Народни фронт је једна нова и широка политичка формација која произилази из великог протеста француских народних маса против фашистичког пуча од 6. фебруара 1934, из иницијативе научника Ривеа, Ланжвана и философа Алена који су остварили антифашистички фронт од преко 6000 интелектуалаца и најзад из антиратног и антифашистичког фронта Амстердам-Плејел. Политички, народни фронт обухвата целу левицу: обе радничке странке, радикал-социјалистичку странку и републиканско социјалистичку унију (бивше неосоцијалисте повећане мањим социјалистичко-републиканским групама). Он обухвата још око 100 организација. То су Главни Раднички Савез, који данас окупља преко 5.000000 синдикалисаних чланова, Лига за заштиту права човека и грађана, већи број удружења бивших ратника, многа женска удружења и преко 6000 интелектуалаца окупљених око великих имена науке, уметности

и књижевности. Као такав, народни фронт је један од највећих масовних покрета у данашњој Француској и окупљен је на широкој основи заједничке борбе против фашизма и рата, за очување демократије и народних слобода и ослобођења француског народа од туторства новчаних организација. Социјално, народни фронт је остварио широку слободну заједницу средњих класа, сељака и пролетаријата; везујући радикалну грађанску демократију са пролетерском социјалном демократијом у одбрану нације, истину демократске и слободне нације, од напада реакције и фашизма. Народни фронт, по замисли својих вођа, није имао бити ни ефемерни изборни маневар нити је имао да служи само једној странци: он је нова политичка формација која хоће да изађе компактна на изборе и да освоји легално и потпуно власт у земљи ради остварења свог програма. Овај програм поред одбране демократског режима, републике и очувања слободе, обухвата низ економских мера упућених на давање непосредних олакшица народним масама и на измену односа снаге између капитала и народа, односа који је до сада био на штету народа.

Овај покрет и зрачење које је његов програм извршио и врши на широке масе, утицали су много да се поврати вера француског народа у установе демократије, парламентаризма и слободе, вера која је изгледала у току 1932—34 да ишчезава. Критике парламентаризма и демократије које су са много вике и страсти чинили у 1934 и до средине 1935 Думерг и Тардие, тражећи уставну реформу на основу сужавања слободе и демократије, изгубиле су свој основ. Напада се парламентаризам; у ствари, није парламентаризам као установа, као велико начело политичког живота, застарео и искварен. Слабост демократије не лежи у демократизму, него у томе што се демократија компромитује не остварујући се и не продужујући се. Народне масе и један велики део јавног мнења, изван велике штампе, почињу да увиђају да су само методи рада у парламенту недовољни и застарели. Потребно је, као што је указао Блум у својој књизи о *Реформи владе*, „да се измене само ваздух и дух парламента, задржавајући установу“.²²⁾ Земља није уморена од парламентаризма, развијају је будући шеф владе, него од његовог јаловог и неефикасног рада. Довољно је *хїтейши, моћи и делаши* па ће се повратити „законодавном телу“ правилан ритам једне добро уређене машине. Снажна, корисна, јасна и народним захтевима сагласна активност парламента повратиће демократији ауторитет и доказаће његову нужност.

²²⁾ L. Blum: La Réforme Gouvernementale, стр. 76.

Користећи се овим расположењем маса и преко свог програма, странке народног фронта су на последњим изборима за парламенат од 3 маја 1936 добиле већину од 380 посланика; остатак од 237 долази на центар и десницу. Од јула народни фронт влада у Француској; владу ефективно сачињавају социјалисти, радикали и чланови републиканско социјалистичке уније, уживајући парламентарну помоћ комунистичке странке која се задовољила, по чувеној речи Блума, да задржи „министарство маса“. Народни фронт је данас владајућа странка француске демократије: велика већина у парламенту даје му право на владу, а поверење народа снагу на влади. Али није доволјно имати већину у парламенту: потребно је да ова већина буде јединствена, вођена једном доктрином и сагласним интересима и тежњама, да би нова влада могла приступити, поред свих унутрашњих и спољних тешкоћа, остварењу свог програма и очувању демократије. Остајући само на плану односа међу групама, дужа подударност у идејама и интересима међу странкама народног фронта излази из круга сигурних научних предвиђања. Унутрашње „породичне свађе“, које се већ назиру, могу, под јачим спољним притисцима, не само да помуте поверење него да доведу у питање јединство фронта. Са друге стране, десничарске странке, слабе у парламенту, имају увек велику снагу и моћни социјални ауторитет у њиховој вези са економским групацијама. Али, макакав био облик који ће унутрашња дијалектика догађаја да створи у односима политичких снага, народни фронт је, са својим програмом одбране демократије од свих покушаја конзервативних и насиљних промена политичког и социјалног система, данас главни политички чинилац француске демократије. Без познавања његовог механизма, савремени развој демократије у Француској не може се објективно објаснити ни разумети.

Административни апарат и демократија

VII. Трећа основна колона Француске јесте административни апарат. Ако је данашњи Устав дело монархијске већине, администрација је творевина краљева и Наполеона. Високо центризована администрација, наслоњена на један систем бироа који регулишу до ситница живот народа, то јо истински је концепција Револуције и јакобинске државе. Али тада овај систем има револуционарни карактер: он је значио уједињење огромног броја провинција, подложених утицајима суседних држава, нарочито монархијских и разбијање власти два моћна стуба феудалног реда, племства и цркве. Наполеон појачава центризм француске администрације и учвршује његов ауторитативан и у свом механизму антидемократски поступак. Такав, он је остао у главним линијама непромењен до данас. Тај систем ставља у руке министара, који управљају преко префектата, готово арбитрерну

власт. Локална самоуправа стварно не постоји, јер општине а нарочито префектуре су инструменти централног апарата управе. Начело поделе власти, основ моћи управе, ставља једно против другог државу и појединце. Њиме и принципијима традиционалног јавног права осигурана је у начелу неодговорност власти у корист администрације. Основно правило поделе власти у пракси значи да је је администрација једина позвана да објасни, изменi, тумачи своја акта. Постоји административно судство, али његове судије су административни чиновници. То је неодговорност, самовоља администрације, стављена у дело, и осигурана поступком, дуго времена недемократским поступком, који савремена судска пракса Државног Савета ублажује.

Француски министри располажу са много положаја и служби; они не могу сами да их реше и према томе су потчињени систему препоруке и непотизму. Због овог апсолутног ауторитета се жале чиновници из центра, жртве „fait de prince“ и чиновници из департмана, лишени иницијативе и слободе. Самовољна по структури, администрација је арбитрена по организацији; она је пре свега хијерархија, систем самовоље, арматура ауторитета. Постављен на врх дуге хијерархиске пирамиде, француски министар је у немогућности да се бави свим стварима које пролазе кроз његове руке и да чита сва акта која треба да потпише, па ма радио шеснаест часова као Поењкар и имао велику енергију Ериоа. Власт министра правде је таква да правда није истински независна и свет је почeo да губи поверење у њену администрацију, нарочито после последњих судских скандала. Француска је још увек земља у којој полиција има административно широку власт; моћ министра унутрашњих дела је сувише велика, тако да апсорбује целу администрацију, као антички Левијатан државу, код Хобеса. Додајте томе, да услед огромне разграничености државних послова и широког мешања државе у јавне послове нације, француски административни центризам је постао тежак, компликован, скуп. Његове методе су застареле, неефикасне, многа оделења су најашила једна на друге или се искључују узајамно (познат је и значајан сукоб између Главне Сигурности и Судске Полиције). Народ осећа да је овакав административан апарат противан његовим идејама и сувише тежак за његове потребе.

Познати став неповерења француског народа према власти објашњава се обично тиме што су у апсолутистичким режимима тешки порези наплаћивани од владе у којој народ није имао учешћа. Овај историски став борбе *грађана проплив власници* има свој конкретни основ у структури администрације. Дубока Аленова мисао да „је власт увек монархијска“ окренута је према администрацији и тада добија свој пуни смисао. Административни апарат не може да се научно објасни издвојен од целокупне политичко правне

структуре француске демократије. Он је морао да се адаптира политичком систему демократије, иако није у логици њене установе. Ограниччење самовоље и злоупотреба управне власти се постиже у демократији тиме што се парламенту даје прво место. Француски посланик је централна личност режима. Његова велика снага је у томе, што је он једини непосредни представник народног суверенитета. У великим парламентарним комисијама, установи француског јавног права коју друге велике демократије не познају, он обазриво и љубоморно прати политику министара. У парламенту, он је увек спреман да обори владу, док влада стварно нема могућности да га лиши мандата, мада јој по уставу то право припада. Кад је француски посланик сигуран у своме изборном срезу, он је политички независан од свега што је изван његових бирача. Због овог, он је у сталном додиру са бирачима и у Паризу је на првом месту политички претставник свог среза. Ово својење посланика на ранг среског функционера осигурује француској демократији, административно центризованој, везу са народом, са локалном стварношћу. На овај начин се ограничава и посредно демократизује администрација. Суверен је постао бирократа, да би спречио бирократа да буде суверен. Истина због овог, посланик је све мање законодавац него што је путујући амбасадор свог среза. Он је преузео ову улогу да би могао увек да ублажи и омете неправде управне власти. Посланик врши своју власт и показује своју моћ правом парламентарне интерпелације, контроле. Понекад улажењем у администрацију; али, по правилу, кад уђе у администрацију као министар, посланик постаје шеф бирократије и увек је, као што је показао Сењобос, „више солидаран са чиновништвом него са својим колегама из парламента“.²³⁾ Али, администрација је техника која је једина у стању да буде непрекидна. Услед овог, право контроле мора бити закон сталног проверавања и енергичних мера парламента. „Стална ефикасна власт, као што каже Ален, да се могу уклонити краљеви, стручњаци, у тренутку, кад не воде послове у интересу највећег броја“.²⁴⁾ Иначе администрација може од ове контроле да направи само једно апстрактно право. Супротно Енглеској, где је политички центризам спојен са административним децентрализмом, у Француској је политички децентрализам, који теориски значи аберацију идеје народног суверенитета, дошао да ограничи и ублажи управни центризам. У оба случаја, али на разне начине, парадоксалне на први поглед, демократија је била принуђена да нађе у себи сретства да спреци сваки покушај самовлашћа и тираније.

²³⁾ Charles Seignobos. Histoire de L'Europe contemporaine, KB. I. ctp. 284.

²⁴⁾ Alain: Éléments d'une doctrine radicale, ctp. 152.

Друга врста контроле над администрацијом јесте контрола јавног мњења и контрола комитета и кадрова политичких странака. Уз њих стоје групе интелектуалаца и т.зв. „идејна друштва“ (јакобински клуб за време револуције, данас слободни зидари, Лига за заштиту човека и т. д.). Главна је карактеристика ових друштава што се противстављају удружењима интереса и окупљају људе за расправљање, критиковање, покретање и ширење идеја и деловање ради идеја. Она дају идеолошку садржину политичким комитетима и јавном мњењу (оном које је изван утицаја удружења интереса). Комитети и идејна друштва у оквиру демократских странака, као што су радикална и социалистичка, су уједно и мотор и кочнице идеологије и политике вођства у парламенту и влади. Они претстављају удружене Скупштину и Сенат у малој локалној демократији. У њима и кроз њих одише права демократија и, тиме, контрола над влашћу, нарочито над управом. Комитети престављају контролу и ограничење самовлашћа у странци и државном апарату. Они су спречили велики број самовласних аката администрације; под њиховим притиском један Буржуа и један Ерио напуштали су владу. Клемансо, кад је добио култ јаке власти и самовласти, постао је највећи противник комитета и иронично је називао Француску „републиком комитета“. Комитет и јавно мњење престављају грађанина према држави, народ према апарату власти, слободу против уздигнутог ауторитета и оличавају органску снагу контроле. Преко комитета и идејних друштава се демократизује управна власт и зато само праве демократске странке имају комитете и у њиховој снази лежи гаранција за демократисање управне власти и сигурност против олигархских тежњи странке. — Осим тога, под утицајем политичке и идеолошке демократије, демократисање административног апарата се врши и у њему самом. Оне су изазвале у административном судству „спор због прекорачења власти“ и још извесна судска оружја, на основу којих појединачни добија права и самосталност против самовлашћа и злоупотреба администрације.

Синдикализам и начало државне власћи

VIII. Развој демократије у Француској је ишао путем промена сукоба у границама историског друштвено—политичког система. Доба економског напретка, друштвеног примирја и политичко културне динамичности се поклапа са херојском периодом ове установе. Али почетак XX века означава крај једног циклуса равнотеже. Настаје доба политичке равнодушности и губљења оне „политичке вере“ за којом је патетично жалио радикал Валдек Русо. Равнодушност грађанских класа је била изазвана незадовољством једним режимом који су довољно искористили тако да је остао сам

на себи, скупљен на својој традиционалној снази и у напору који није пружао нове изгледе и могућности. Равнодушност широких маса је била само привидна: она је означавала окретање леђа прошлости, одбијање социално - политичког положаја и прекид са жељом да се старо служи, брани, увећа, да се помеша са њиме. У оба ова случаја се негира стари ауторитет; тамо акт немоћи, овде знак убеђења у ново и свест о снази. Упоредо са овим, под утицајем економских узрока, дижу се поред државног апарата са једне стране, моћне монополистичке организације капитализма а са друге стране млади и бујни синдикални покрет радничке класе. Из овог покрета рађају се раднички синдикати, федерације, Општа Конфедерација Рада. Ове установе почињу да захитију из извора из којих се регрутова демократија; опасност је постојала да се пресуше њени токови. У исто време и у уској вези са овом акцијом масе, стварају се синдикати чиновника који „траже у друштвеном братству, према речима Анатола Франса, гарантије за своју самосталност.“²⁵⁾ Сам овај покрет сачињава један од вајажнијих социјалних факата наше епохе и најзначајнији моменат у историји француске администрације од преобрађаја службе краљева у службу народа. Чиновници, више жртве него корисници режима ауторитативне администрације, показују намеру да преузму у своје руке одбрану својих професионалних интереса у циљу да осигурају, у исто време правилност рада јавних служби и сигурност својих живота и достојанство својих плату. Ратни до-гајаји, поратна расветљавања, друштвене борбе, споља и унутра, и најзад тешке економске прилике, уносе још више динамике у овај покрет административног синдикализма који последњих година показује све више снаге. Још пре рата кабинет Казимир-Перија пада што је одбио чиновницима државних железница да употребе синдикална права а 1933 два министарства се повлаче, између осталог и под притиском чиновничких синдиката нездовољних политиком смањења плате.

Ове значајне промене у структури савременог француског друштва, остварене у логици демократије, противне су традиционалном схваташтву власти, као начела ауторитативног јединства. Клемансо, политички претставник ове концепције власти одбијају је да призна легалност синдиката не само административних него раденичких и сопственичких. Цела стара теорија француског административног права је била изграђена на одбијању синдикалних права. Законодавство, у логици ове концепције власти дуго је држало удружења ван јавног права; тек 1901 она су изашла на светlost дана из једног социјолошког комплекса узрока и из потврде демо-

²⁵⁾ Anatol France: *Les Syndicats des fonctionnaires* par Paul Boncour, préface

кратије, мимо теорије и против ње. Са тачке гледиште традиционалног и ауторитативног појма власти, удружења у опште, удружења чиновничка нарочито, су „анархијстички појам“²⁶⁾. Она значе дискусију, контролу; то је све противно хијерархиској потчињености. Она су споразум, уговор, ограничење; то је негација ауторатитивног појма власти. Али, све ове установе су дошле под утицајем узрока који делује у унутрашњости друштвено-економског система и јављају се као резултати политичких права једнакости и демократије. Атомизирano друштво са својим апсолутистичким и ауторитативним политичким системом замењено је федеративним друштвом са својим новим друштвеним групама, удружењима и социјалним снагама. Управно технички, извршна власт је заробљеник министарства унутрашњих дела: удружења изашла из закона 1901, синдикати појављени спонтано или легално, дискутују његову власт, ограничавају, социјализирају, демократишу.

Синдикализам је једно од моћних сретстава ограничавања управе и демократизације власти уопште. Својом идеологијом одбране незаштићених и слабих грађана према власти, он успева да се стави као брана њеном самовлашћу. Својом тежњом да подигне материјални и социјални положај појединача, удружујући и солидаришући их, синдикализам поправља однос грађана према власти у корист грађана.

Демократизација француског јавног живота преко синдикализма је вршена у сукобу и борби синдиката са политичком влашћу. У оквиру традиционалних идеја о државној власти, које истичу јединство и ауторитет власти а одбијају контролу и сарадњу са великим друштвеним снагама, синдикализам је сматран као нежељени покрет, опасан за друштвену равнотежу и јединство државног ауторитета. Солидно наслоњена на либералном капитализму, француска десница је заступала ове концепције и оне су дуго биле владавије идеје француске политичке демократије и старе теорије јавног права. У последње време идеологија власти у односу на синдикализам знатно се изменила. Идеологија француске левице, која постаје званична доктрина француског народа, замењује стару идеологију деснице. Власт се ту сад схвата као колаборација државног апарата са великим социјалним снагама и синдикатима. Синдикати, иако остају ван државног апарата, усвајају се као моћно сретство за чување демократије, помажући и остварајући уједињење политичке демократије са социјалном демократијом.

Појава и развиће синдикализма и удружења су од велике важности за будућност демократије. Основни савремени сукоб између демократизације власти и тоталистичких тежњи економског система, који је у појединим државама решен у

²⁶⁾ H. Bérthélémy: *Traité du droit administratif*, стр. 532.

корист ових других стварањем тоталистичких политичких система, у Француској је засад решен у корист демократизације власти или постепеним демократисањем економског система. Синдикати се овде јављају као моћно средство овог решења и само у његовом успеху они могу да нађу основ за свој опстанак и развој.

Париз и провинција.

IX. Париз, провинција: то нису само два топографска појма, то су два покрета, две концепције, готово два света Француске који су се од краја XIX в. све дубље разликовали, претећи да се потпуно разиђу. Никад Лондон није био за Енглеску, још мање Берлин за Немачку, оно што је у историји престављао Париз за Француску. Париз је правио историју Француске, водио велику Револуцију 1789-93, 1830, револуцију од 1848, гильотинирао краља, поломио диктаторе, водио друштвене битке и добивао победе за демократију. Провинција, тешко покретљива, исисана од престонице, подносила је историју и остајала жариште друштвеног конзерватизма, прикривеног или отвореног: „Версаљци“ наслоњени на њу су угушили Париску „Комуну“. Париз је „историјска“ престоница Француске а Берлин је вештачка метропола Немачке; зато Берлин никад није дао земљи оно што је успевао Париз: нови покрет, нову мисао. Париз је у историји Француске победа јакобинизма над жирондинизмом провинције, победа централизма над регионализмом, победа индустрије над земљорадњом, победа велике буржоазије над средњом класом, победа „новог“ света над „старим“ светом: ова победа је била само привидно решење једног сукоба који се стварао. Политичка декаденција Париза већ је наступила за време буланџизма кад је Париз, у жељи да нађе вођу, као што каже Тибоде, пошао за лепим коњем и тиме је изгубио своје вођство над провинцијом. Догађаји за време фашистичког пуча од фебруара 1934 г. су открили сву дубуну овог антагонизма између Париза и провинције и показали да је време политичке доминације Париза над провинцијом за сад прошло у њиховој дефинитивној промени улога. Услед дубоких промена у економском и политичком систему, Париз за последњих 50 година није више био претставник напредне политике, и његове везе са малим људима провинцијске демократије су претиле да сасвим попусте. Париз се појављивао у очима провинције као седиште моћних трестова, фашистичких лига, индустрисалаца, високих официра, високих чиновника, строго централизоване администрације, реакционарних општинара и велике штампе иза које стоји велики капитал. Провинција никад неће да пристане да капитализам управља нацијом у место да нација управља капитализмом.²⁷⁾

²⁷⁾ Ово запажају готово сви писци који су се бавили политичком социологијом и психологијом француског народа. Нарочито Siegfried (*Ta-*

Плиткост и слаби одјек фебруарских догађаја су углавном дошли од тога што се Париз нашао одвојен, отцепљен од провинције: данас, ниједан политички догађај не може да буде значајан и трајан, ако не добије потврду од ње. Провинција је одбила да се придружи фебруарском покрету у Паризу, не зато што је равнодушна према финансиским и политичким скандалима, него што, по свом старом политичком инстинкту, је убеђена да корупција није monopol парламентаризма и демократије, и што је умела да види иза маске врлине лик друштвених сила, окупљених да дискредитују демократске институције које сметају њиховим намерама. Већ велико учествовање у изборима од маја 1932, у пркос једном старом миту о политичкој успаваности провинције, је показало да је за широке масе још тесно везан политички значај општег права гласа; ако оне показује мало интереса за површне распре странака, то долази отуда што велика већина гласача остаје убеђена да традиционална подела на „левицу“ и „десницу“ остаје још увек и да одваја две супротне политике. Широке народне масе у провинцији, још увек дају велики значај парламенту и демократији. Оне, односно огромна већина француског народа, у слободном и тајном гласању не види само један симболичан гест, него је то за њих један конкретан акт; акт који се односи на стварност и којим теже да је промене. У свему овом има један део илузије и један део стварности; али, у Француској више него где, друштвена психологија је јака као и једна идеологија. У Француској грађанин схвата бирачко право као стечено право које жели лично да врши; има у томе ускости духа и идеологије сељака парцелара провинције, али са овом тенденцијом мора да рачуна сваки покрет за трансформацију режима. Бирач провинције има потребу за послаником, да би га бранио против државе, да би га ослободио извесног плаћања, да га спасе извесног процеса. Из суме ових неправди, кажу Ален и Сигфрид, рађа се једна правда која рамље, али која је солидна.

Један велики конгломерат, као што је Париз, не представља једно јединство: ако су извесне политичке тежње и социјалне снаге добијале превагу у једној одређеној периоди, не може се из тога извести да ће њихов утицај бити сталан. Париз је кроз XIX век престављао другополитичке и социјалне захтеве; он је, по речима Сењобоса, „пун скривеног идеализма.“²⁸⁾ Са долажењем до изражaja ових нових социјалних чинилаца, Париз, после 50 година политичке апатије, предузима своју улогу идеолошког претставника провинције, целе Француске. Већ у отпору који су предграђа дала фашистичком налету у фебруару 1934 г., видело се да се Париз подвојио. Али

bleau des partis politiques); Thibaudet (République des professeurs et Les idées politiques de la France); Berl (Les partis et la politique); J. R. Bloch (Offrande à la politique); Alain (Élément d'une doctrine radicale).

²⁸⁾ Ch. Seignobos: *Histoire sincère de la nation française*, стр. 447.

Париз је остао још увек у рукама фашистичке револуције у помолу, која је својим маршевима, фанатизованим трупама, култом незнаног војника успевала да одржи везу са извесним делом средњих класа. Али окупљање француске демократије око поклича за слободом, хлебом и миром, који је изражавао дубоко расположење француског народа заталасао је снажно и масе у Паризу. 14. јула 1935. г. Париз мења своју физиономију и постаје све више јединствен, полажући заклетву да „ће очувати и спasti слободу“, да би осигурао хлеб и мир. Покушај атентата фашистичке групе на социјалистичког вођу Леона Блума у фебруару 1936. још појачава ово ново братство које се јавља код париских маса. Пред реком од милион људи, окупљених око истих идеала и против истог непријатеља, Париз је све више давао утисак јединства и одлучности. Срце Париза се преноси са шестофебруарског трга Слоге, где је Париз покушао да се покаже као град нереда и раздора, на трг Бастиље на коме статуа Слободе постаје поново симбол Париза. Париз је поново покушао да у историји Француске остане заштитником слободе и да покаже да сваки савез братства, слоге не може да мимоиђе слободу. Ова стварна расположења су се утврдила на изборима од маја 1936. у којима је Париз дао огромну већину преставницима странака окупљених око идеје одбране слободе, парламентаризма и демократије и захтева за човечанским животом у оквиру једног недељивог мира. Париз је повратио своју историјску политичку улогу, храњен општим идејама и потребама француског народа за слободом, миром и демократијом. Данас је јасно да решење ове своје судбине, он не може наћи ван савеза са провинцијом.

Савремени развој и будућносћ демократије

Х. Процес демократије у Француској није се одигравао према једној праволинијској логици. Јудска друштва су стварни агрегати, састављени од разних противположених елемената, где различите сile делују често у супротном смислу, да би се најзад некако скupиле у једној релативно стабилној равнотежи. Као што чувена прератна теорија о прогресивном развоју демократије, као основном закону историске еволуције, је била једна источњачка поема, тако и концепција о неизбежном паду демократије, као основном правилу савремене периде, у овој апсолутној форми, је савршено неоснована, површна и несоциолошка. Између развоја капитализма и демократије, не може се извести никакав апсолутни закон. Политички облик је увек резултат скупа политичких фактора како унутрашњих тако и спољашњих, и сплета њихових сукоба и њихових снага. Истина је, ако изучавамо данашњу политичку ситуацију, ми видимо факторе који показују тенденцију да се напусте до сад остварене демократске победе. Француска је досад најлакше

одолевала овим тежњама; од после рата до њеног уласка у кризу, она је била социјално најстабилнија земља на свету. За десет последњих година она је злоупотребила ту стабилност, одлажући врло важна решења, у нади да наметне своју вољу својим ранијим непријатељима. Затворена у своје узано право, натоварена уговорима, противна свим већим политичким променама и друштвеним реформама, она је за последњих 16 година живела од себе саме путем система зајмова. Под оваквим околностима, њен је кредит почeo да се исцрпује. Блокирана с једне стране једним летећим унутрашњим дугом од 60 милијарди и, са друге стране спољашњим летећим дугом од 12 – 15 милијарди,²⁹⁾ њена равнотежа, коју су владајуће конзервативне снаге одржавале непромењену, је била у уској зависности од сваког дубљег покрета који би дошао са стране или изнутра. Савремена снажна економска криза, осиромашење средњих слојева, слабљење потрошачке моћи сељака и радника, оружање фашистичких лига и све затегнутији социјални и политички односи међу класама и странкама показали су несигурност и деликатност њеног положаја. Парламенат је био политички ослабио, услед покоља који је извршио над радикалским кабинетима и због плашљивости пред навалом улице од 6. фебруара 1934.; морално се био дискредитовао због сувише велике попустљивости коју је имао према извесном броју озлоглашених афераша. Притиснута са свих страна, Француска се нарочито у току 1932-34 године налазила на једној историској прекретници: опасности фашизма су биле велике и многи су тврдили, и желели, да се почиње одмотавати исти процес који се одиграо у Италији и Немачкој.

Али поређење француске демократије са другим земљама, као и свако историско поређење, се показало хазардно и социјолошки слабо основано. Далеко дужег и нормалнијег живота него демократија у Немачкој и Италији, III-ћа француска Република је од свог оснивања (1870) сјајно показала да је у стању да се адаптира околностима и интересима француског друштва. Истина, после потпуног уживања народног суверености почев од 1880, благодарећи кабинетима коалиције, висока француска буржоазија је показивала одмах после рата час отворено час прикривено нерасположења према парламенту и нездадовољство према демократским установама. У колико се данас њена прогресивна улога сасвим исцрпila и њена економска доминација се претворила у препреку слободног опстанка и развоја целокупног француског друштва, она се претворила од конзервативне сile у реакционарну (фашистичку) силу. За средње класе III-ћа Република се показала одлично и плодно тле, стварајући, благодарећи њеној политици државних зајмова и бирократији стално уве-

²⁹⁾ Delaisi: *Les contradictions du monde moderne*, стр. 347.

ћаној, једну огромну војску малих државних рентијера и државних чиновника који су чврсто привезани за мирно постојање републике у садашњем политичком облику.

Некада непријатељ демократске републике, сељаштво је имало од половине XIX века прилике да промени на један виши степен своје мишљења о демократији. Читава једна серија мера које фаворизују земљораднике остварена је до данас. Смањење пореза је извршено постепено, од 1897 до светског рата, на неколико милијарди; терет пореза на непокретна земљишта је смањен за једну шестину од 1851, у пркос релативног повећања чистог приноса. Систем високих протекционистичких царина на цереалије и стоку, стотине милиона франака за поправне радове, саградња путева и вицинарних железница, систем примова на производњу шећера, извесне премије за жито, све је то учинило да се земљорадници преобразе у приврженике данашњег режима.

Данашње доба нарочито се карактерише расцепом објективних интереса средњих класа и сељаштва са једне стране и високог грађанства са друге. Средње класе у Француској су осиромашавале и нестајале, док се високи капитализам одржавао у пркос криза и крахова. Али поред супротности постоји и зависност. Средње класе, нарочито онај њихов сектор који се бави штедњом, у зависности је од финансиера, господара берзанских и монетарних тржишта; извији се из ових утицаја, то је интерес средње класе. Интереси сељаштва су исто тако противни политици конзервативаца који су смањивали потрошачку моћ земље и спуштали њихове услове живота. Аграрни феудалци су све више претили да униште мале сопственике и ситне земљораднике из којих је састављен највећи број сеоског света. Одвајајући се од велике буржоазије, средње класе и сељашту су пришли у садашњој периоди развоја француског друштва радничким класама и у овој подударности интереса се нашла чврста материјална основа за чување савременог социјалног основа политичког система француске демократије.

Поред материјалних постоји и други узроци, нарочито историско-политички и идеолошки, који су одлучили да средње класе и сељаштво у савезу са радничком класом уђе у борбу за одржање демократије и слободе против покушаја фашизма. Са политичке тачке гледишта, улога средњих класа у Француској била је од Револуције заснована на републиканском и демократском програму. Тада су оне биле политички шеф народних маса а њихова идеологија је сачињавала кичму републиканско димократске опозиције према монархији и високом грађанству. У току политичке историје III-те Републике, средње класе су крајем прошлог века за извесно време прешли у други план пред великим буржоазијом која се јавила, у добу свог херојског налета, као претставник републике и парламентаризма. Последњих година,

после њеног одвајања од демократије и њених веза са фашизмом, средње класе преузимају своју политичку позицију, налазећи сад у савезу са радничком класом материјалну основу за свој антагонизам против грађанске класе и њене консервативне политике. Оне се враћају, у виду свог политичког претставника радикализма, на политику свог главног идеолога, Валдек Русоа „да немају противника на левици кад је у питању одбрана демократског режима од велике индустрије и велике банке“. Осим тога, овај политички савез је данас олакшан тиме што је радничка класа прешла на терен народне одбране и што је изменила своју раније искључиво класну тактику. У основи, према томе, политичка приврженост средњих класа за демократски режим није скорашиња: она је потврђена у најлепшој периоди ове установе кад се више волело „умрети него изгубити слободу“, кад се заиста умирало за слободу. Из сасвим супротних узрока је произашло окретање немачких средњих класа од демократије и њихово учешће у доласку фашизма. Вајмарска република је била политички режим немачког друштва у добу његове опште економске кризе и све његове мање приписиване су политичком режиму; друго, та република, произашла из пораза у Светском рату, појавила се у очима маса као отелотворење версајског „диктата“.

Идеолошки разлог везивања средњих класа, радеништва и сељака за демократију је исто тако од велике важности, јер је Француска највише идеолошка земља на свету. Најшири слојеви француског народа од средњих класа до пролетеријата, су везани за традиције Велике Револуције и за идеологију демократије. Фашизам чији прави значај нису познавали, појавио им се у пуној светlosti кад су поједине економске групе, везане са извесним озлоглашеним политичким спекулантима покушале да силом изазову панику и оборе парламентаризам и све вековне тековине демократије. Основни идеолошки став ових најширих слојева француског народа може се објаснити потребом за слободом, вером у једнакост и поверењем у малог стварног човека а не у надчовека, фирера. „Пре свега слобода, пише Ален, најдубљи познавалац француског радикализма и најоштроумнији филозоф демократије, после Русоа. Дакле, пре свега оно што је правда, као главни облик слободе. Понекад неко мисли да је правда добра сама по себи и да добар тиранин није тиранин. Уствари, никакво робовање није праведно. Оно нашта се увек и свуда треба враћати, то је слобода, као израз свега доброг. Кад се тиче политичких права, наставе, мисли, штампе, позоришта увек слобода одјекује као ехо расположења и жеља ових маса“⁸⁰). Култ слободе је најизразитија црта социјалне психологије француских маса. Оне остају увек одлучно противне свакој

⁸⁰) Alain: *Propos d'Économique*, стр. 101

личној владавини и диктатури која је ван њихових општих воља. Оне хоће увек да сачувају оно што сматрају као основ свог људског достојанства: сталну могућност да критикују и кажу *не* најјачим и најбогатијим. Све промене које Французи хоће да извођују имају за главни циљ да учине човека што слободнијим. Хлеб и срећа се не може замислити изван слободе, каже Гиенено; као што слобода не може да буде без хлеба и среће, казао је Мара. Где нема слободе, за Француза престаје мисао и напредак. Без мисли и напретка, он одбија живот човека и живот нације. Поклон који обећава људима благостање а унижава им слободу. „Јадна људска раса, каже Жорес, која не може да прошири слободу а да је не поломи.“³¹⁾ Француз одбија слободу која би била привилегија, која би била резервисана за „елиту“. За њега слобода мора припадати свима, она мора бити једнако право за све. Јер историја човечанства показује да нема слободе појединача ако нема слободе свих.

Тиме, појам слободе у идеолошком ставу француског народа води непосредно идеји једнакости. Једнакост је најмоћнији захтев који је стално у остварењу и који се непрестано мора бранити. Она је стални покрет на основу кога Правда и Разум улазе у живот друштва. Једнакост значи вољу за правичношћу, жељу да се не изгуби никаква могућност, никакав изглед за напредак. За Французе је једнакост једини оправдани основ хиерархије, једини стварни основ верности, оданости и послушности. Речи Руса изражавају најбоље овај елан за једнакошћу француског народа, који је данас обновљен. „Баш из разлога, каже он, што снага ствари тежи да уништи једнакост, снага законодавства треба стално да тежи да је одржи“.³²⁾ Овакав један дубок и неисцрпни захтев може се остварити само у демократији и слободи. Народ чија је идеологија заснована на Русовљевој идеји „да људи који су физички и интелектуално неједнаки морају постати једнаки на основу права и уговора“,³³⁾ остаје противан свим режимима принуде и ограничавања. Само демократија која истиче сувереност народа, одоздо, садржи у себи једнакост свих грађана. То није стварна једнакост, јер она остаје идеал, она је политичка и правна једнакост, без које Француз не може замислити живот у заједници. Она значи оно што је најосновније за њега: потврда достојанства личности свакога и свих и гарантију за њену независност. Ову дубоку жељу средњих слојева француског народа налазите код Алена кад каже: „нека има богаташа који употребљавају пут својим аутомобилима, али ја нећу да они буду господари, и најзад, пошто има неједнакости свуда, ја хоћу

³¹⁾ J. Jaurès: *Oeuvres complètes*, књ. III, стр. 153.

^{32), 33)} J. J. Rousseau: *Contrat social*, књ. IV стр. 17.-18.

да једнакост буде високо изречена“.³⁴⁾ Народ који сматра за највише своје политичко и људско достојанство да се његова воља изражава у политици државе, одлучан је противник свих облика фашизма, односно предавања судбине целог народа у руке појединача, „вођа“. Најзад, потреба и жеља француских маса за миром је још више појачала његову везу са демократијом. На првом месту, француска демократија се од после рата како тако показала способном да одбрани мир и да нађе гарантију за његово остварење у савезу са мирољубивим државама на плану колективне безбедности. Од увек француска десница се идеолошки лако саглашавала са идејом рата. „Рат је, каже Ален, добар по себи за конзервативце, јер он одржава власт и послушност... Постоји бес елите против мира; народ треба о томе да размисли“³⁵⁾. Данас кад је француска десница, наклоњена фашизму, стварно стала на страну рата који фашизам изазива, француски народ је нашао још један основ за своју противност фашизму. Демократске странке су увек биле против рата као насиљног сретства који омета демократију и спречава прогрес. Пошто демократија једина тражи и гарантује мир, француски народ је пришао одбрани демократије ради тога да би могао радити, живети и спремати бољу будућност у миру. Најзад, за ове широке масе француског народа демократија је још и једна нарочита врста спиритуалног живота, један сплет догми и снага, традиција и деформација, отпора и прилагођавања, за које оне осећају да су им судбине везане. Једно извесно преимућство људи над стварима, један одређен укус за животом, једна извесна форма лиризма, једна одређена вера у разум и напредак, једна велика нежност према „малима“ и неповерење према „великима“, једна мешавина картезијанске логике и романтичног сентиментализма, а нарочито једно поштовање човечије личности.

На овим материјалним и идеолошким основама и верностима, савремена француска демократија је за сад решила своју вицегодишњу кризу и ушла у једну нову фазу свог развоја. Демократске странке, које су на челу данашње владе, покушавају, низом енергичних и брзих мера и закона који имају за циљ да ублаже велике социјалне неправде и да радним слојевима подигну услове за сигурнији и достојанственија живот, да прилагоде француско друштво нужностима Историје и да приближе народ држави. Тиме оне мисле да створе широки и сигурнији основ за одржавање демократског поретка и његово продолжење. Најшире масе француског народа следе овај покрет, одобравају га и потпомажу политику која је прекинула са традиционализмом старих формулама и старих људи. Овај покрет маса и њихова воља за

³⁴⁾ Alain: *Éléments d'une doctrine radicale*, стр. 131.

³⁵⁾ Alain: *Éléments d'une doctrine radicale*, стр. 69.

учествовањем о вођењем државних послова је једна од најновијих и најизразитијих карактеристика савремене демократије у Француској. Али, не треба губити из вида да крупне опасности и тешкоће очекују нову француску демократију. На политичком плану, она је ушла под непосредни утицај и контролу народних маса; питање је докле ће ићи у корак елан маса и мудра, обазрива и умерена политика коју је приморана да води, у данашњој светској консталацији и сама левичарска влада. На економском терену, она има да издржи налете и снагу великих економских група, банака и трестова; ако је противник идеолошки побеђен, он је увек стварно моћан и способан.

Шема развоја демократије у Француској, услед економског и политичког положаја ове велике земље, налази се исто тако у зависности и од спољних догађаја као што и догађаји споља зависе од њене еволуције. На једној широј основи, очи целог света су уперене на њу. У питању је да се покаже виталност демократског поретка и да се докаже да он има увек снаге да неутралише налете анархије и фашизма. Као што је демократија у свету везана за судбину француске демократије, тако је судбина демократије у Француској везана са опстанак демократије у свету. Победе и порази демократије и слободе у једној држави имају данас дубоки међународни значај. Исходи савремене борбе за демократију не интересују само историју Француске, они су од великог значаја за историју света.

35005